

Жогорку класстарда кыргыз тилинен базалык билим берүүдө компетенттүүлүккө негиздеп окутуу проблемалары

Жалпы билим берүүчү орто мектептерде кыргыз тили эң маанилүү, негизги предметтердин бири болуп саналат. Учурда орто мектептерде жалпы билим берүүнүн, анын ичинде кыргыз тили предметин окутуунун деңгээлин көтөрүү менен, жаңыча багытка буруу милдети турат. 10-11-класстарда кыргыз тили предметин окутууда көбүнчө грамматикалык материалдарды окутууга басым жасалуу менен, баланын оозеки, жазуу байланыштуу кебин, кеп маданиятын, кеп ишмердүүлүгүн калыптандыруу менен чечендик кептин ыкмаларына машыктыруу ишине олуттуу маани берилбей келди. Ушундан улам, окуучу бүгүнкү күн талап кылып жаткан социалдык муктаждыктарга – ар кыл турмуштук кырдаалдарга ылайык, ар кыл темада сабаттуу, логикалуу, аргументтүү сүйлөшө билүүнүн, маектешүүнүн, пикир алышуунун, баарлашуунун (социалдашуунун) ыкмаларына ээ болууда кыйынчылыктар келип чыгууда. Азыркы учур коммуникабелдүү, мобилдүү, коомдогу өтө тез өзгөрүүлөргө бат ылайыкташа алган жаштарды талап кылууда. Бул көз караштан алганда да жогорку класстарда кыргыз тилинен билим берүүнүн учурдагы деңгээли бул суроо-талаптарга толук жооп берет деп айта албайбыз. Эң негизги себептеринин бири катары мурунку союз мезгилинен бери келаткан окутуунун таятма, бир типтеги, механикалык түрдөгү салттуу ыкмалары болуп саналат.

Ал эми окутуу ишин жаңыча чыгармачылык багытка бурууда инновациялык ыкма, методдорду колдонуу менен кыргыз тилин компетенттүүлүккө негиздеп окутуу зарылчылыгы турат. Мындай иш-аракеттер бир кыйла өнүккөн өлкөлөрдө практикаланып, өзүнүн жемишин берүүдө. Мында эң башкы көңүл теориялык маалыматтарга басым жасалбастан, алган билимин практикада колдоно алганга бурулат. Компетенттүүлүккө багыттап окутууну ишке ашыруунун эң ийкемдүү жолу бул - окуу планынан баштап, окуу стандартын, окуу программаларын компетенттүү билим берүүнүн идеяларына ылайыктоо менен алардын ийкемдүүлүгүн арттыруу. Тактап айтканда, окутуу ишин баланын чыныгы турмушуна жакындатып, кызыктуулугун, жугумдуулугун, натыйжалуулугун, практикалык жактан керектүүлүгүн күчөтүү. Кыргыз тилин компетенттүүлүккө негиздеп окутуунун өзгөчөлүгү эмнеде деген суроо туулат. Биринчиден, анын коомдон артта калбастан, өзгөрүп, жаңыланып тургандыгында, экинчиден, окуу-методикалык куралдар мурдагыдай жогорку тараптан гана түзүлбөстөн, ага практик – мугалимдердин да катышуусу; үчүнчүдөн, аймактык өзгөрүүлөрдү эске алуу менен, окуучулар алган билимдерин өзү жашаган чөйрөдө кеңири колдоно алгандыгында.

Ар кыл аймактагы балдардын эне тилине кызыгуусу да ар кандай болгондуктан компетенттүүлүккө негиздеп окутуун ошол проблемаларды чечүүнүн да бирден бир каражаты болуп калат.

Жогорку класстарда кыргыз тилинен базалык билим берүү аркылуу компетенттүүлүккө негиздеп окутууда кыргыз тилинин лексикалык байлыгын, аларды колдонуу үчүн зарыл болгон грамматикалык түзүлүшүн, сөздүн тике, кыйыр, өтмө маанилерин, омоним, синоним, антонимдерди, орфографиялык, пунктуациялык эрежелерди, синтаксистик конструкцияларды, фонетикалык өзгөчөлүктөрдү (1,2,7,8) оозеки, жазуу байланыштуу кебинде, кеп ишмердүүлүгүндө орундуу, туура колдонууга көнүктүрүүнү максат кылып коёт. Ата-бабалардан бери кылымдар бою сакталып келген макал-лакаптан баштап, улуу «Манаска» чейинки маданий мурастардын тил байлыгын, көркөм сөз берметтерин сактоого, байытууга машыктырат. Кыргызстандагы жашаган бардык элдердин ортосундагы достуктун, биримдиктин карым-катнаш, социалдашуунун каражаты катары улуттук жана жалпы адамзаттык баалуулуктарды камтуу менен, кыргыз тилинин кайталангыс асыл сапаттарын ачып берет.

Жогорку класстарда кыргыз тилинен базалык билим берүүдө компетенттүүлүккө негиздеп окутууда:

- кыргыз тили предметинен билим берүү иши жаңыланууга туш болот;
- окутуунун технологиясын жаңы идеялар, методдор, ыкмалар менен байытууга жол ачылат;
- ар бир мектептин, мугалимдин, окуучунун өз алдынча иштөөсүнө шарттар түзүлөт;
- балдардын жекече коммуникативдик активдүүлүктөрү, чыгармачылык жөндөмдүүлүктөрү күчөйт;
- окутуу ишинде жергиликтүү аймактык өзгөчөлүктөр эске алынат;
- педагогикалык кызматташтыкты, инсанга багыттап окутууну ишке ашырууга мүмкүнчүлүктөр ачылат.

Жогорку класстарда кыргыз тилинен базалык билим берүүдө компетенттүүлүккө негиздеп окутуу төмөндөгүлөрдү өз ичине камтыйт:

- кыргыз тилинен билим берүүнүн максаттары. милдеттери жана натыйжалары;
- кыргыз тилинен билим берүүнүн мазмунун түзүүнүн негизги принциптери;
- кыргыз тилинен билим берүүдө компетенттүүлүктү калыптандыруучу методдор жана технологиялар;
- кыргыз тилинен окуучулардын билимин баалоонун принциптери;

Жогорку класстарда кыргыз тилинен базалык билим берүүдө компетенттүүлүккө негиздеп окутуунун максаттары жана милдеттери

10-11-класстарда кыргыз тилинен базалык билим берүүдө компетенттүүлүккө негиздеп окутуу иши кеп ишмердүүлүгүнө, коммуникативдик-практикалык максатка багытталгандыгы менен айырмаланат. Окутуу ишин коммуникативдик багытта түзүүнүн негизги максаты - бул коомдогу тез өзгөрүүлөргө, социалдык турмуштагы жаңыланууларга ылайыкташуу, бүгүнкү глобалдаштыруунун шарттарында тилди окутуу-үйрөтүүдө дүйнөлүк билим берүү деңгээлинен артта калбоо, азыркы муундун коомдук-социалдык муктаждыктарын өз убагында толугу менен камсыздандыруу, окуучунун активдүү кеп ишмердүүлүгүн камсыз кылуу. Окуучунун коомдук турмуштун түрдүү тармактарына чыгармачылык менен мамиле кылып, аларга активдүү катышуусу үчүн зарыл болгон тилдик өбөлгөлөрдү практикалык жактан өздөштүрүүсүнө жетишүү. Демек, баланын коммуникативдик жөндөмүн, көндүмдөрүн жана кеп маданиятын керектүү деңгээлге жеткирүү. Мезгилге шайкеш билим-тарбияга ээ болгондо гана жаштардын активдүүлүктөрү күчөп, мектептен алган билгичтик, көндүмдөрүн турмушунда натыйжалуу пайдалануу менен, мамлекеттин өсүп-өнүгүүсүнө өзүнүн салымын кошо алат.

10-11-класстарда кыргыз тилинен базалык билим берүүдө компетенттүүлүккө негиздеп окутуунун негизги милдеттеринин бири – аталган класстарда кыргыз тили предметин окутуу ишин мазмундук жактан жаңылоо менен бүгүнкү күндүн талабына ылайык инновациялык методдорду практикалоо, улуттук жана дүйнөлүк баалууларга таянуу менен жогорку деңгээлге көтөрүү. Бул жерде эне тилди окутууга тиешелүү окуу-методикалык куралдарды иштеп чыгуу менен бирге эле өз эне тилинин тил каражаттарын колдонуу менен баарлашууну, маектешүүнү, кеп ишмердүүлүгүн жалпы адамзаттык маданий-адептик, этикалык деңгээлге көтөрүү вазийпасы турат.

Демек, окуучулар сабакка катышып гана тим болбостон, кийинки турмушунда кереги тийе турган зарыл практикалык көндүмдөргө мектеп партасынан ээ болуусу зарылдыгы туулуп жатат. Турмуш далилдегендей, он бир жылдык өмүрүн арнап, 16-17 жаш курактагы улан, кыздар эч кандай турмуштук тажрыйбага ээ болбостон, мектепти аяктоодо. Бул абалдан чыгуунун бирден бир жолу катары кыргыз тилин окутуунун мазмунун жаңыртуу, технологиясын өркүндөтүү, эне тили баланын бүткүл коммуникативдик муктаждыктарын канааттандыруу менен, анын өз алдынча иштөөсүнө шарт түзүп, оозеки, жазуу байланыштуу кебин, кеп ишмердүүлүгүн, кеп маданиятын, чечендик кебин, риторикалык ыкмаларын турмушка көз карашын, адеп-ахлагын калыптандыргандай, аларды турмушта пайдалана алгыдай деңгээлге жеткирүү. Бул багытта иш алып барууда окуучулардын билимин баалоонун ар кыл ыкмаларын, методдорун пайдалануу зарыл.

Жогорку класстарда кыргыз тилинен базалык билим берүүдө компетенттүүлүккө негиздеп окутуу иши жалпы билим берүүчү улуттук куррикулумда көрсөтүлгөн түйүндүү компетенттүүлүктөрдү, тактап айтканда маалыматтык, социалдык-коммуникативдик, өз ишин уюштуруу жана маселелерди чече билүүчүлүк компетенттүүлүктөрдү жетекчиликке алат. Төмөндө биз алардын ар бирин чечмелеп бермекчибиз.

Маалыматтык компетенттүүлүк (6) Компетенттүүлүктүн маалыматтык бөлүмүндө ар бир өздөштүрүлгөн билимдин практикалык жактан зарылчылыгы, керектүүлүгү тастыкталат. Тактап айтканда, кыргыз тили, кыргыз адабиятынан маалымат алуу менен окуучу аны өз турмушунда канчалык деңгээлде пайдалана ала тургандыгы башкы орунда турат. Кыргыз тили, кыргыз адабиятынын практикалык ролу, окуучулардын өз эне тилинде туура сүйлөөсү, өз оюн башкаларга ачык, так жеткире билүүсү, баарлашуу чеберчилиги, оозеки кеп ишмердүүлүгү, диалог, монолог, маектешүү, пикирлешүү, жазуу жүзүндө баяндама, дил баян, эссе. Кептин ар кыл стилдери жана түрлөрү боюнча практикалык иштерди аткара алуусу, кырдаал, шартка ылайык логикалуу, аргументтештирип, далилдүү сүйлөй билүүсү, иш кагаздарынын үлгүлөрүн даярдай алуусу, адабий-теориялык билими, образдарды талдай алуусу, тактап айтканда, кыргыз тили жана кыргыз адабияты предметинен алган билгичтик, көндүмдөрүн өзүнүн турмушунда кенен пайдалануу менен, муктаждыктарын канааттандыра алуусу эң маанилүү экендигин компетенттүүлүктүн маалыматтык бөлүмү аныктайт.

Маалыматтык компетенттүүлүк – кыргыз тили, кыргыз адабиятынан алган билимин турмушта канчалык пайдаланылгандыгы менен байланышкан түшүнүк болуп, адабий билим алган окуучу ошол билимдерин маалыматташуу процессинде башка адамдарга ырааттуу айта билүүсү, айтылып жаткан кепти уга билүүсү, сабаттуу, логикалуу жаза алуусу, көркөм адабий тексттерди туура окуп-түшүнүүсү, түшүнгөндөрүн өз алдынча айтып жана жазып жеткирүүсү, жалпысынан пикирлешүүсү талап кылынат.

Керектүү маалыматты издөө, салыштыруу, талдоо, божомол жасоо, маалыматтарды сынчыл кабыл алуу, кабыл алуусунун негизинде өз алдынча чечимге келүү ишмердүүлүгү да маалыматтык компетенттүүлүк менен байланышат.

Социалдык-коммуникативдик компетенттүүлүк (6) Компетенттүүлүктүн социалдык-коммуникативдик бөлүмүндө кыргыз тилин жана кыргыз адабиятын турмушта колдонуунун негизги принциптери чечмеленет. Кыргыз тили предметин окутууну ар бир окуучуда аз-аздан социалдык коммуникативдик-кептик-практикалык көндүмдөр жыйналгандай шартта уюштуруу талап кылынат. Ар бир сабакта окуучу башкалар менен мамиле кылуунун, сүйлөшө билүүнүн, улууну урматтап, кичүүнү ызаттоонун, маектешүүнүн, баарлашуунун, бири-бирин баалап, сыйлашуунун адебине, лексикалык,

грамматикалык материалдарды пайдалануу менен оозеки, жазуу байланыштуу кебинин, кеп маданиятынын, чечендик кептин ыкмаларына, башкаларды уга билүү менен, өзүнүн ой-пикир, көз карашын далилдеп, коргой алуунун көндүмдөрүнө үйрөнүүсү сыяктуу проблемаларды камтыйт.

Бул бөлүмдө кыргыз тилин окуучунун турмушта колдонуусунун негизги принциптери аныкталып, социалдык чөйрөдө алган маалыматтарын башкаларга жеткирүүнүн ыкмаларын үйрөтөт. Сөз маанилерин тандоо менен элге оюн жагымдуу жеткирүү, адабият теориясын пайдаланып, тексттерди колдонуп, адабий билимин социалдык чөйрөдө колдоно билүү жөндөмдүүлүгү ж.б.

Өз ишин уюштуруу жана маселелерди чече билүүчүлүк компетенттүүлүк (б)

Кыргыз тилин окутуу процессинде компетенттүүлүктүн өз ишин уюштуруу жана маселелерди чече билүүчүлүк бөлүмүнүн да өзүнчө ээлеген орду бар. Кыргыз тили предметинде (башкалардан айырмаланып) элдин адабий, маданий мурастарын кеңири өздөштүрүү менен бирге өз алдынча иштөөгө толук шарттар бар. Көнүгүү, машыгууларда, тексттер менен иштөөдө, дидактикалык материалдарда, практикалык жумуштарда кыргыз элинин жана дүйнө элинин асылзат маданий баалуулуктары, көркөм эстетикалык рухий-маданий жетишкендиктери чагылдырылуу менен балдарды аларды таанып билүүгө, өз алдынча иштөөгө, өз ишин уюштуруп, маселелерди чече билүүгө жалпы билим деңгээлдеринин калыптануусуна өбөлгөлөр түзүлөт. Кыргыз тили бардык тармактагы билимдерди өздөштүрүүнүн негизги булагы экендиги, алардын баары байланыш-катнаштын куралына айланган кызыл тил аркылуу гана үйрөтүлөөрүнө басым жасалып, карым-катнаш жасоодогу, маалыматтарды алуудагы тилдин коммуникативдик-кептик-практикалык барк-баасын окуучуларга жеткирүү менен өз ишин уюштурууга шарттар түзүлөт. Натыйжада, ар бир окуучу тилдин касиеттерин терең үйрөнүү менен өз жашоосунда пайдалана алгыдай, өз алдынча маселе чече алгыдай деңгээлге көтөрүлөт. Компетенттүүлүктүн бул түрүнүн маани-маңызы – кыргыз тилин окуп-үйрөнүү менен ар кыл турмуштук кырдаалга жараша өз алдынча колдоно алууга, жекече же топ менен биргеликте чечим кабыл алууга, өз ишин уюштура билүүгө үйрөнөт.

Кыргыз тилин терең, ар тараптуу билүү жана өздөштүрүү бул - ар бир кыргыздын атуулдук парзы деп эсептейбиз. Кыргыз тилин мектепте окутуп-үйрөтүү менен маектешүү, баарлашуу, сүйлөшүүнүн, пикир алышуунун, оозеки, жазуу байланыштуу кебинин, кеп ишмердүүлүгүнүн, кеп маданиятынын, кырдаал, шартка ылайык орундуу, туура, так, далилдүү, негиздүү сүйлөшө билүүнүн адебине, эне тили аркылуу бири-бирин сыйлап, урматтоого, кандай гана маселе болбосун ынтымакташкан жүйөөлүү кептин, кызыл тилдин жардамы менен оң жагына чечүүгө, ал аркылуу коомдук турмушка

аралашып (социалдашып) коомдун, мамлекеттин өнүгүүсүнө белгилүү өлчөмдө салым кошо алуу маселеси мектептеги жогорку класстардан башталганда гана оң натыйжа чыгара алабыз. Турмуштук кырдаалдагы, окуган материалдардагы карама-каршылыктарды таба билүү, талдоо, өз алдынча аларды оң жагына чече алуу жана бир пикирге келүү, улууну урматтап, кичүүнү ызаттоо – булардын баары кыргыз тилине кызыгып, аны окуп-үйрөнүү менен байланышкан.

Адабияттар

1. Кыргыз тилинен билим берүүнүн Мамлекеттик стандарты. Жыйнакта.
2. Кыргыз тилинин программасы. 5-11-класстар. Б. Билим 2012.
3. Б.Исаков. Кыргыз тилин орто мектептин 5-11-класстарына натыйжалуу окутуу боюнча усулдук колдонмо. Б. Учкун. 2011
4. Жаңы муундагы окуу китебинин мазмуну менен ички түзүлүшүн баалоо боюнча Жобо жана Практикалык колдонмо. –Б., 2006;
5. Кыргыз Республикасынын билим берүү мыйзамы. –Б., 2003;
6. Кыргыз Республикасынын жалпы орто билим берүүнүн Алкактык Улуттук куррикулуму. –Б., -2008;
7. С. Өмүралиева, Р.Эгембердиев, А.Сапарбаев, В.Мусаева. Кыргыз тили. 10-класстар үчүн окуу китеби. Бишкек, 2013. «Полиграфбумресурсы» 230б.
8. Р.Эгембердиев, С. Өмүралиева, А.Сапарбаев, В.Мусаева. Кыргыз тили. 11-класстар үчүн окуу китеби. Бишкек, 2013. «Полиграфбумресурсы» 191б.